

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1993

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΦΩΚΙΑΝΗ ΜΑΣΣΑΛΙΑ ΑΦΟΣΙΩΜΕΝΗ ΚΟΡΗ
ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΗΣ

(Ίούνιος - Ίούλιος 1914. — Ἀνέκδοτα στοιχειῶ)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. ROGER MILLIEX

Ἐπειδὴ ἡ ὥραία καὶ συγκινητικὴ ἱστορία Ἑλληνογαλλικῆς φιλίας ποὺ εἶναι τὸ σημερινό μας θέμα, πιὸ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Μασσαλιώτη ποὺ χαίρεται τὴ φιλοξενία γιὰ μιὰν ἀκόμα φορὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀποτελεῖ κάτι σὰν οἰκογενειακὴ ὑπόθεση, ἃς τοῦ ἐπιτραπεῖ γιὰ λίγα λεπτὰ νὰ προστρέξει στὴν πρωταρχικὴ ρίζα τοῦ παλιοῦ μὰ σταθεροῦ αὐτοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ.

Ἡ ἀναδρομὴ μας γυρίζει κάπου 70 χρόνια πίσω. Μαθητούδια 9-10 χρόνων τῆς *Ecole Communale*, σ' ἓνα λαϊκὸ προάστιο τῆς Μασσαλίας, τὸ *Saint-Just*, περιμένουμε ἀραδιασμένοι νὰ μποῦμε στὴν αἴθουσα τῆς Τρίτης τοῦ Δημοτικοῦ. Ἀφοῦ τέλειωσε μιὰ πρόχειρη ἐπιθεώρηση καθαριότητας — χέρια καὶ αὐτιά— ὁ δάσκαλός μας, ὁ θεόρατος Κορσικανὸς *Monsieur Giudicelli*, μᾶς βάζει καὶ ἀρχίζουμε τὸ καθιερωμένο πρωινὸ τραγούδι ποῦ, κατὰ τὴ «γλυκεῖα χώρα Κέπρου» τοῦ Μαχαίρα, εἶναι ἓνας Ὕμνος στὴ «γλυκεῖα χώρα Προβηγκίας» :

*Salut doux pays de Provence
des Alpes à la mer ...*

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαρίθμηση τῶν λαμπρῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας μας, καὶ τὸ τραγούδι ξεχωρίζει δυὸ ποῦ εἶναι καὶ γειτονικές :

*et Toulon la Guerrière
et Marseille la Grecque . . .*

Γιὰ τὴν πρώτη, τὴν Τουλώνη, κάτι ἔχουμε ἀκούσει ἀπὸ νεοσύλλεκτους τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ. Ἡ «Ἑλληνική» Μασσαλία ὅμως μᾶς μένει αἰνιγματική.

Ἄλλὰ σήμερον εἶναι τὸ πρῶτο μάθημα τῆς Ἱστορίας. Ἀφοῦ μπήκαμε μέσα καὶ κάναμε τραγουδώντας τὸ γύρο τῆς τάξης ὅσες φορὲς χρειάζοτανε γιὰ νὰ ἀποτελειώσουμε τὸν Ὑμνον στὴν Προβηγκία καὶ καθήσαμε, ὁ δάσκαλος τοποθέτησε ἕνα εἰδικὸ μαῦρο πίνακα ὅπου θὰ γραφόntonσαν διαδοχικὰ οἱ ἀτέλειωτες χρονολογίες τῆς Ἱστορίας τῆς Γαλλίας πὸν θὰ εἶχαμε νὰ ἀποστηθίσουμε γιὰ τὸ *Certificat d'Etudes*, ἀπὸ τὴν ἦττα τοῦ *Vercingétorix* καὶ τὴν κατάληψη τῆς Γαλατίας ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα ἴσαμε τὴν τότε ἀκόμα νωπὴ Ἀνακωχὴ τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Ἄλλὰ, ἂν γιὰ τοὺς ἄλλους συμμαθητές μας σ' ὅλη τὴ Γαλλία, ὁ κατάλογος ἀρχίζει ἀπὸ τὰ χρόνια 58-61 π.Χ., δηλ. τὴν κατάληψη τῆς Γαλατίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἐμεῖς τὰ Μασσαλιωτᾶκια πληροφορηθήκαμε ὅτι θὰ εἶχαμε νὰ μάθουμε μιὰ πιὸ πολὺ παλιὰ χρονολογία, ὅταν εἶδαμε τὸ δάσκαλο νὰ γράφει μὲ τὴν κιμωλία, στὸ πιὸ πάνω μέρος τοῦ πίνακα: «600 χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἴδρυνση τῆς Μασσαλίας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας». Ἐξ οὗ λοιπὸν τὸ «*Ei Marseille la Grecque*» τοῦ τραγουδιοῦ.

Ὡς τότε δὲν εἶχαμε συνδέσει καλὰ-καλὰ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸ ἱστορικὸ ξεκίνημα μὲ τὴ λέξη *Phocéa* (Φώκαια), κυρίως μὲ τὸ ἐπίθετο *Phocéen* (Φωκιανός) πὸν μᾶς ἦταν ὀπτικὰ οἰκειὸ καθημερινὰ ἀπὸ ἐπιγραφὰς καὶ ἐμπορικὰς διαφημίσεις: «*Société Phocéenne*»¹, «*Bar Phocéen*», «*Tennis Phocéen*». Στὰ μικρὰτα μου ἢ μυστηριώδης αὐτὴ λέξη εἶχε κάτι σὰ μιὰ γευστικὴ χροιά, γιὰτὶ ἠχητικὰ στὴ φαντασία μου τὴ συνδύαζα μὲ παιδικὴ τροφὴ ὅπως *Phos-phaitine*... Ὡσπου πιὸ μεγάλος κατεβαίνοντας στὸ *Vieux-Port*, τὸ θρυλικὸ Παλιὸ Λιμάνι τῆς Πολιτείας μας, ἀνακάλυψα τὴν μπρούτζινη ἐπιγραφὴ πὸν χαρακίτηκε στὸ ἔδαφος, λίγα μέτρα ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα, τῆς πιὸ περαστικῆς περιοχῆς τῆς πόλης πὸν τὴν πατᾶνε χιλιάδες ντόπιοι πεζοὶ κάθε μέρα καὶ οἱ λιγότερο βιαστικοὶ τουρίστες σταματᾶνε καὶ σκύβοντας διαβάζουν τὸ ἀναμνηστικὸ κείμενον πὸν οἱ ὀκτῶ γραμμὲς του ὑπενθυμίζουν ὅτι:

Ἐδῶ

περίπου τὴ χρονιά 600 πρὸ Χριστοῦ

ἀράξαν Ἑλληνας ναυτικοὶ

προερχόμενοι ἀπὸ τὴ Φώκαια

Ἑλληνικὴ πολιτεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

1. Στὸ σημερινὸ κατάλογο τοῦ τηλεφώνου τῆς Μασσαλίας, μ' ἕνα πρόχειρο κοίταγμα, μετροῦει κανεὶς παραπάνω ἀπὸ 20 «Φωκιανές» ἐμπορικὰς καὶ βιομηχανικὰς Ἐταιρίες. Χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τούτῃ τῆ στιγμῆ τῆς βιομηχανικῆς κίνησης τοῦ τόπου, λέγεται μιὰ *SOCIÉTÉ PHOCEENNE DE MATIÈRES PLASTIQUES*.

ἴδρυσαν τὴ Μασσαλία
ἀπ' ὅπου ἀκτινοβόλησε στὴ Δύση
ὁ πολιτισμὸς

Ἐκεῖνη τὴ στιγμή, μπροστὰ στὴν ἱστορικὴ ἐπιγραφή τοῦ Παλιοῦ Λιμανιοῦ μας, ποῦ νὰ φανταζόμεν ὅτι μιὰ μέρα, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Κέπρω καὶ διασχίζοντας περίπου 70 χιλιόμετρα στὰ βόρεια τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, θ' ἀξιοθῶ νὰ πατήσω τὴ μακρινὴ ἀποβάθρα τοῦ ἰδρυτικοῦ Ἴωνικοῦ λιμανιοῦ κ' ἔτσι, 60 χρόνια ἀργότερα, νὰ κἀνω τὸ προσκύνημά μου στὴ Φωκιανὴ μας μητρόπολη². Ἄλλὰ ἄς γυρῶσουμε στὴ νεανικὴ ἑλληνικὴ μας προπαίδεια.

Τότε κατάλαβα γιατί ὑπάρχει στὴν πόλη μας καὶ *Rue des Phocéens*. Καὶ σὰν λίγο πιὸ μεγάλος μπλέχτηκα σὲ ἐκλογικὰ συλλαλητήρια, αἰσθάνθηκα τὴν περηφάνεια τῶν συντοπιτῶν μου γιὰ τὴν ἀρχαία τους καταγωγὴ, σὰν ἄκουγα τοὺς ρήτορες νὰ διατρανώνουν «*notre grande cité phocéenne*» (ἡ μεγάλη μας φωκιανὴ πολιτεία), μὲ τὸ ἐπίθετο ποῦ ἀποτελοῦσε καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα ν' ἀποτελεῖ ἕναν τίτλο τιμῆς καὶ εὐγένειας, ἕνα μοναδικὸ σ' ὅλη τὴ Γαλλία καμάρι.

Ἡ συνείδηση αὐτὴ δὲν σβήστηκε στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων καὶ ὠραῖο θάταν κάποιος ἱστοριοδίφης νὰ συνθέσει μιὰ διαχρονικὴ ἀνθολογία σχετικῶν γαλλικῶν μαρτυριῶν. Θ' ἀρκεσθῶ ν' ἀναφέρω τοὺς παραλληλισμοὺς ἀνάμεσα στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ τὴν Προβηγκία ποῦ διαβάζει κανεὶς³ στὴν πρώτη ἀποκαλυπτικὴ περιήγηση τοῦ Μασσαλιώτη ταξιδιώτη καὶ ἀκαδημαϊκοῦ, θερμοῦ φιλέλληνα, *Pierre-Augustin Guys* ποῦ δυὸ φορές, ἀπὸ δέκα χρόνια κάθε φορά, ἔζησε στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, γνώρισε ἀπὸ κοντὰ καὶ ἀγάπησε βαθιὰ τὸν ὑπόδοιλο Ἑλληνισμό, στὰ μέσα καὶ στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα. Εὐκαιρία νὰ ἐπενθυμίσω εὐσεβάστως στὴν Ἀκαδημία τὴν εὐνοϊκὴ εἰσήγηση τοῦ ἀειμνήστου Διονυσίου Ζακυθηνοῦ γιὰ ἔκδοση τῆς δεύτερης ἀκόμα ἀνέκδοτης καὶ πιὸ σημαντικῆς Περιήγησης τοῦ ἰδίου Μασσαλιώτη φίλου καὶ ὑπεραπιστιῆ τῶν ἀρκετὲς φορές τότε δυσφημισμένων Νεοελλήνων.

Ἡ μνεία τοῦ *Pierre-Augustin Guys* πού, στὸ δεύτερο ταξίδι του, βρέθηκε στὴν

2. Μιὰ γραπτὴ ἀπίχηση τῆς μοναδικῆς συγκλήσής μου αὐτῆς δημοσιεύτηκε, σὲ μορφή ὀδοπορικοῦ, στὸ περιοδικὸ ΣΜΥΡΝΑ (Μάη 1973) τῆς καλῆς μας φίλης κ. Ἰσαβέλλας Μαλόβρουβα.

3. Περιγράφοντας λ.χ. τοὺς Μασσαλιῶτες δηλώνει ὅτι ἔχουν «περίπου τὶς ἴδιες ἀρετὲς καὶ τὰ ἴδια ἐλαττώματα» μὲ τοὺς Ἑλληνας» (*Voyage Littéraire de la Grèce*, σελ. 50-51). Ἄλλωστε ἀπὸ τὶς πρώτες-πρώτες σελίδες τῆς περιήγησής του ὁ Μασσαλιώτης ταξιδιώτης μᾶς λέει ὅτι πηγαίνοντας στὴ Σμύρνη, πέρασε ἀπὸ ἔξω ἀπὸ τὴ Φώκαια καὶ τὴν χαιρέτησε νοερά «καθὼς ὀφείλει νὰ τὸ κάνει κάθε Μασσαλιώτης στοὺς ἰδρυτὲς τῆς πατρίδας του» (σελ. 3), μὲ τὴν ἐκδηλῆ ἐπιθυμία νὰ σταματήσει ἐκεῖ γιὰ προσκύνημα.

Ἑλλάδα σ' αὐτὰ τὰ ταραχώδη χρόνια, —πέθανε τὸ 1799 στὴ Ζάκυνθο—, μᾶς ὡδηγεῖ στὴν ἐπαναστατικὴ ἐποχὴ ὅπου τὸ εὐεργετικὸ γιὰ τὴν ἀποκλεισμένη ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους Γαλλία φτάσιμο στὰ παρῶλια τῆς Προβηγκίας ναυτικῶν ἀπὸ Ὑδρα, Σπέτσες καὶ Ψαρά, κ' ὕστερα ἐφοπλιστῶν ἀπὸ τὴ Σμύρνη καὶ ἐμπόρων τῆς Χίου καὶ ἡ δημιουργία μιᾶς δυναμικῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος πὸν θὰ ἐμπλουτιστεῖ καὶ κατόπιν τὸ '14 μὲ Καλυμνιώτες καὶ τὸ '22 μὲ Μικρασιάτες, ἔρχεται νὰ ἀναζωογονήσῃε στὴ Μασσαλία τὴν ἀρχαία συγγένεια.

Περὶ αὐτὰ χρόνια. Ὅταν ὁμως ἡ πόλις μας γιορτάζει τὸ 1899 τοὺς 25 αἰῶνες ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της, ὁ Δῆμος τῆς Μασσαλίας καλεῖ τὴ σύγχρονη Ἑλληνικὴ Φώκαια νὰ στείλῃ μὴν ἐπιτροπὴν τῆς νὰ λάβῃ μέρος στὸν εορτασμό. Τελικὰ εἶναι ὁ ἰατρός Σάββας Γεωργιάδης πὸν στέλνεται καὶ προσφέρει στὴ Μασσαλία τὸ ἐκμαγεῖο ἐνὸς ἀρχαίου νικηφόρου πετεινοῦ σὰν πρωτότυπο τοῦ ἐθνικοῦ μας Κόκορα, ἀλλὰ, καθὼς ὑποθέτω, κ' ἔνα λεύκωμα πὸν εὐτύχησα νὰ τὸ ξεφυλλίσω πρόσφατα στὸ Δημοτικὸ μας Ἀρχεῖο ἀπ' ὅπου μ' ἐκδήλη εὐχαρίστηση τὸ ἔβγαλε καὶ μοῦ τῶφρε σὰν κειμήλιο ἢ διευθύντρια τοῦ Ἀρχείου κυρία Isabelle Rambaud πὸν τὴν εὐχαριστῶ θερμὰ ἀπὸ δῶ. Ἀλλὰ δεοντολογικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ προτάξω ἕνα μεγάλο εὐχαριστῶ στὸ φίλο Διευθυντὴ τοῦ Μορφωτικοῦ Τμήματος τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας κ. Ἑμμανουὴλ Κάσδαγλη πού, στέλνοντάς μου μερικὲς σχετικὲς σελίδες τῆς βιογραφίας τοῦ Μητροπολίτη Χρυσοστόμου ἀπὸ τὸν Σπυριδῶνα Λοβέρδο, μοῦ ὑπέδειξε τὴν ἔρευνα πὸν θὰ ἔπρεπε νὰ κάνω στὴ γενέτειρά μου. Χρωστάω χάρις ἐπίσης στὴν κυρία Λόμνα Δοντᾶ πὸν ἀπ' τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν μοῦ προσέφερε μερικὰ πολυτιμώτατα συμπληρωματικὰ ντοκουμέντα⁴. Τέλος ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνη μου στοὺς καινούργιους «συγγενεῖς» μου ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς Παλαιᾶς Φώκαιας (Ἀνάβυσσος) πὸν τὴν τελευταία στιγμή μὲ ἐφοδιάσανε μὲ δυσεύρετες μαρτυρίες γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Φώκαιας, τὴν πρώτη καταστροφὴ τοῦ 1914. Ἐπίσης στὴν Ἑνωσὴ Σμυρναίων χρωστάω μιὰ πρόσφατη μαρτυρία⁵ γιὰ τὸ παράλληλο δράμα τῆς γειτονικῆς Νέας Φώκαιας πὸν βρισκόταν 13 χιλιόμετρα βορείως τῆς Παλαιᾶς καὶ χτυπήθηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὡς καὶ τὴν εὐγενικὴ προσφορὰ ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς ἀ-

4. Ἀπὸ τὸ ἴδιο Ὑπουργεῖο χρωστάω μιὰ παράλληλη βοήθεια σὲ μιὰ νεότερη συμπληρωματικὴ ἔρευνα πὸν μὲ τὴν ἴδια προθυμία ἔκανε, μετὰ τὴν ἀνακοίνωση, ἡ κυρία Φωτεινὴ Κωνσταντοπούλου.

5. Τοῦ Γεωργίου Κονδύλη («Ἡ Νέα Φώκαια Μ. Ἀσίας καὶ ὁ διωγμὸς τοῦ 1914 (Μικρασιατικὴ Ἡχὴ Νοέμβρ. Δεκέμβρ. 1990)»). Ὁ μάρτυρας πὸν γεννήθηκε ἐκεῖ τὸ 1903 μᾶς πληροφορεῖ **ὅτι** ἡ Νέα Φώκαια εἶχε 15.000 κατοίκους, 10.000 Ἕλληνες καὶ 5.000 Τούρκους. Ὁ πρῶτος διωγμὸς ἔγινε, λέει, στὴν «ἀποφράδα ἡμέρα Σάββατο πρὸς τὴν Κυριακὴ τῆς 29ης Μαΐου 1914». Τὴν ἐπιστροφὴ τῶν προσφύγων στὴν πατρίδα τους τὸ 1919 διαδέχτηκε ἡ καινούργια συμφορὰ τοῦ 1922. Ὅσοι ἐπέζησαν δημιούργησαν τὴν κοινότητα Νέα Φώκαια στὴν Χαλκιδική.

τοβιογραφίας τοῦ Φωκιανοῦ ἱατροῦ Σάββα Γεωργιάδη καὶ δύο πολύτιμα φωτοαντίγραφα ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ ταξίδι τοῦ ἴδιου ἱατροῦ τὸ 1899 στὴ Μασσαλία.

Ἀνὰ λόγια μόνο πρὶν μποῦμε στὴν καρδιὰ τοῦ θέματός μας γιὰ τὸ Φωκιανὸ λεύκωμα τοῦ 1899. Τὸ εἶχε ἐτοιμάσει γιὰ τὴν περίπτωση ἢ Ἀγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῆς Φώκαιας ποὺ τὰ μέλη της, καμιά τριανταριά, ἐμφανίζονται συγκεντρωμένα στὴν πρώτη φωτογραφία τοῦ λευκώματος. Οἱ περισσότεροι φορᾶνε τὸ πατροπαράδοτο φέσι, δυὸ μόνο κασκέτο ἢ εὐρωπαϊκὸ καπέλο, ἕνας, προφανῶς ὁ Πρόεδρος, ὀλοκληρωτικὴ εὐρωπαϊκὴ ἐνδυμασία μετὰ *col-cassé*. Ἀκολουθοῦν καμιά δεκαριά φωτογραφίες ὅπου εἰκονίζονται τοπία καὶ μνημεῖα τῆς Φώκαιας, ὁ ναύσταθμος καὶ εἰδικὰ τὸ λιμάνι Λαμπτήρας μετὰ τὴν ἀποθήκη ἀλατιοῦ.

Ὁ λαμπρὸς πενθήμερος ἑορτασμός ποὺ τὸν περιγράφει διεξοδικὰ στὴν αὐτοβιογραφία του ὁ ἱατρὸς Γεωργιάδης⁶ αὐτὸς δὲν ἔσβησε στὴ μνήμη τῶν σημερινῶν Φωκιανῶν προσφύγων. Σ' ἕνα δετλίο (Παλιὲς Φώκαιες-φάκελ. 5) τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀκοῦμε ἕνα πληροφορητὴ ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς Παλαιᾶς Φώκαιας νὰ λέει ὅτι, κάθε 100 χρόνια, ἕνα Γαλλικὸ πολεμικὸ ἐρχόταν στὴ Φώκαια νὰ παραλάβει μιὰν ἀντιπροσωπεῖα τῶν κατοίκων νὰ τὴν πάει στὴ Μασσαλία γιὰ νὰ λάβει μέρος στὴ γιορτὴ τῆς ἐπετείου «Κάθε 100 χρόνια»: ἐκδηλῆ βέβαια ὑπερβολὴ τῆς ὁμαδικῆς μνήμης καὶ ποὺ θὰ τὴν γέννησε ἢ ἀνάμνηση τῆς ἐπίσημης πρόσκλησης στὶς ἐκδηλώσεις τοῦ 1899.

15 χρόνια περνᾶνε καὶ δὲν εἶναι πιὰ φεῦ! ἕνας ἑορτασμός, ἀλλὰ μιὰ ἀληθινὴ ἱστορικὴ τραγωδία ποὺ θὰ προκαλέσει μιὰ καινούργια ξανασύνδεση ἀνάμεσα στὴ Φώκαια καὶ στὴ Μασσαλία.

Πραγματικά, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1914, δηλαδὴ τρεῖς μῆνες πρὶν ἐκτραγεῖ ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ξεσπᾶνε κιόλας οἱ πρῶτοι-πρῶτοι διωγμοὶ ἐναντίον τῶν περισσοτέρων Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⁷.

6. Σάββα Γεωργιάδη ἱατροῦ («Ἡ Βιογραφία μου», Ἀθήνα 1974, 1857-1912, Ἑορταὶ τῆς Μασσαλίας, σελ. 62-72.

7. Στὴν πραγματικότητα μέσα σ' ὄλο σχεδὸν τὸ 1914 εἶχαν προιγρηθεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ αὐθαίρετα, βίαια, ἀκόμα καὶ αἱματηρὰ ἐπεισόδια ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ποὺ διαδέχτηκαν ἢ συνόδευσαν τὴν τουρκικὴ πολιτικὴ τοῦ συστηματικοῦ οἰκονομικοῦ μποϊκοταῆζ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ ἀγροτῶν. Μᾶς πληροφοροῦν σχετικὰ τὰ *dépêches* τοῦ ἐκδηλα φιλέλληνα Γάλλου Γενικοῦ Προξένου τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη *Colomies* (Φάκελ. D. 41-1 τοῦ τόμου 70 τοῦ Ἀρχείου τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, μετὰ τίτλο «*Nouvelle série turque*»), περίοδος 8 Ἰανουαρίου - 2 Ἰουνίου 1914, σελίδες 87-183). Στις 2 Ἰουνίου ὁ Γάλλος Πρόξενος κοινοποιεῖ στὸν Ὑπουργό του μιὰν ἐκθεση τοῦ συναδέλφου του Κατσαμπιέλη ποὺ παρουσιάζει ἕνα μακρὸν κατάλογο ἀντιχριστιανικῶν βιαιοτήτων καὶ

Ὁ βιογράφος τοῦ Μητροπολίτη Χρυσοστόμου⁸ Σπυρίδων Λοβέρδος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στίς 20 Μαΐου |3 Ἰουνίου 1914 ἔφτασε στή μητρόπολη τῆς Σμύρνης ἡ εἶδηση ὅτι τὴν χαρραγὴ ἔνοπλοι ἐπιδρομεῖς χτύπησαν τὰ χωριὰ τῆς δυτικῆς Ἐρυθραίας, μὲ ἐκφοβισμούς, φόνους καὶ λεηλασίες καὶ ὅτι «οἱ ἄγριοι ἐπιδρομεῖς Βασιβουζοῦκοι καὶ Ζεϊμπέκια» ἐξακολούθησαν τὸ καταστροφικὸ ἔργο τους ἀπὸ τῆ δυτικῆ καὶ ἀνατολικῆ Ἐρυθραία ἴσαμε τὸν Ἀδραμῦτιο [κόλπο, δηλαδὴ σ' ὅλα τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Χίο ἴσαμε ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Λέσβο. Ἀπὸ τὴν καταστροφή ἐξαιρέθηκαν μόνο οἱ πόλεις Σμύρνη, Βουρλά καὶ Κυδωνίες.

Δὲν ἐξαιρέθηκε ἡ Παλαιὰ Φώκαια ποὺ ἀριθμοῦσε τότε 7.000 χιλιάδες Χριστιανούς καὶ ποὺ, ἀμέσως μετὰ τὴ Νέα Φώκαια, κυριολεκτικὰ ξεθεμελιώθηκε σ' ἓνα ἡμερονύχτιο, στίς 13-14 Ἰουνίου, «Μαῦρον ἡμερονύχτιον»⁹, καθὼς τιτλοφορεῖ τὴ μαρτυρία του ἑνός παθὼν Φωκιανός ποὺ ἀφηγεῖται ὥρα μὲ τὴν ὥρα τὰ τρομακτικὰ συμβάντα ἀπὸ τὸ νυχτερινὸ ξαφνικὸ χτύπημα, τίς λεηλασίες, πυρκαγιές καὶ σφαγές ἴσαμε τὴν ἀπελπισμένη ἄτακτη φυγὴ 1500 πανικόβλητων οἰκογενειῶν μὲ τὸ ἑλληνικὸ πλοῖο Κρατσούλι γιὰ Λέσβο¹⁰ καὶ Θεσσαλονίκη. Παραστατικὴ εἰκόνα τῆς νοσῆς τραγω-

ἐγκλημάτων —καταστροφῆς καλλιιεργειῶν καὶ δέντρων, πυρκαγιές, διώξιμο κατοίκων, ἀκόμα καὶ τρεῖς δολοφονίες ἐκ τῶν ὁποίων μία σ' ἓνα προάστιο τῆς Σμύρνης — ποὺ διαπράχθηκαν ἀνάμεσα 12 Ἀπριλίου καὶ 2 Μαΐου 1914, σὲ διάφορες πόλεις καὶ χωριὰ τοῦ Βιλαγέτι τοῦ Ἀϊντίν (σελ. 179-183). Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀκόμα μεμονωμένα ἐπεισόδια δὲν ἦταν παρὰ τὸ προμήνυμα τῆς πῶδ συστηματικῆς καὶ ὁμαδικῆς ἀπόπειρας ξεριζώμου τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσε ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες κι ἔτσι πολὺ σωστὰ ὁ ἀείμνηστος Χρῆστος Ἀθανασιάδης καθορίζει τὴ χρονολογία τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης φάσης τῶν ἀνθελληνικῶν διωγμῶν στὸ Μάρτιο καὶ Ἀπρίλιο τοῦ 1914 (Χρυσόστομος Σμύρνης, σελ. 191). Περιέργως ὁμως ὁ Γάλλος Πρόξενος δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴν εἰδικὴ καταστροφή τῆς Φώκαιας. Ἀνεξήγητο κενό. Ὡστόσο ξέρομε ὅτι τὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο τῆς Σμύρνης ὄχι μόνο ἐνημερώθηκε κατάλληλα γιὰ τὴν τραγωδία, ἀλλὰ ἔδειξε ἐνδιαφέρον καὶ εὐαισθησία. Τὸ διαπιστώνομε ἀπὸ ἓνα τηλεγράφημα τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ τῆς Λέσβου Πιτυχάκη (ἔρευνα κυρίας Φωτεινῆς Κωνσταντοπούλου —ἀριθμ. πρωτοκόλλου 2-6785 Α|21— 2 Ἰουλίου 1914) ποὺ ἀναφέρει τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου *Bellhomme*, ποὺ πῆγε στὸ νησί «ἐντεταλμένος ἐξακριβώσῃ κατάστασιν Χριστιανῶν προσφύγων». Στὸ δρόμο ὁμως συνάντησε Φωκιανούς πρόσφυγες —παρέλαβε στὸ γαλλικὸ πλοῖο 600 ἀπ' αὐτοὺς— κι ἔκανε ἓνα σταθμὸ στὴν ἀφανισμένη Φώκαια, ὅπου εἶδε μὲ τὰ μάτια του καὶ τίς καταστροφές καὶ τὰ θύματα τῆς ἐπιδρομῆς (ὑπολογίζει πεντακόσιους νεκρούς) ποὺ τὸν συγκίνησαν: «*Bellhomme* ἐφοκίασε πρὸ τουρκικῆς θηριωδίας, ἀνέφερε ἡμῖν ταῦτα προσθέσας τηλεγραφήση Κυβερνησίν του».

8. Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος 1929, σελ. 157-158.

9. ΜΕΝΤΩΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΕΩΣ — Μαῦρον ἡμερονύχτιον, Ἡ φοικαλέα τραγωδία τῆς Παλαιᾶς Φώκαιας Μαΐου 30-31-1914 Ἀθήνα 1915, 47 σελ.

10. Καὶ στὴ Λέσβο καταφύγανε οἱ Νεοὶ Φωκιανοὶ ἀφοῦ κρύφτηκαν πάνω στὰ ἀντικρινὰ βουνά. Δραματικὴ διήγηση τῆς ὁδύσειάς τους διαβάζει κανεὶς στὸ χρονικὸ τοῦ Χρόνη Βασάλου, πάππου

δίας της μᾶς προσφέρει ἢ ἔκθεση πὸν ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς Θεσσαλονίκης Σοφούλης στέλνει στὶς 2/15 Ἰουνίου, στὸν Πρόεδρο τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου στὴν Ἀθήνα, τὴν ἴδια ἡμέρα πὸν ἔφτασαν 3.000 πρόσφυγες Παλαιοὶ Φωκῖανοὶ στὰ Μακεδονικὰ παράλια. Γράφει: «Ἦλλον σήμερον τρεῖς χιλιάδες περίπου πρόσφυγες ἐκ Φωκῆας Μικρᾶς Ἀσίας μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Ἐπίσκοπος. Κατὰ τὴν ὁμόφωνον ἀφήγησιν τὴν παρελθοῦσαν Παρασκευὴν ὥρα 8 μ.μ. ἐπέδραμον ἐκ τῶν πέριξ εἰς Φώκαιαν ἔνοπλα στίφη ἅτινα ἐνωθέντα μετὰ τῆς ἐκεῖ τουρκικῆς χωροφυλακῆς ἤρχισαν ἀδιάκοπον πῦρ πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν. Αἱ οἰκίαι καὶ τὰ καταστήματα| διηρηπάγησαν ὄλος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐξεβλήθη οἰκιῶν ἀφοῦ ἐληστεύθη καὶ [τοῦ τε]λευταίου ὀβολοῦ μηδὲ ἀρχιερέως ἐξαιρουμένον, ἐκκλησίαι ἐσυλήθησαν, ἐβεβηλώθησαν |συμμετεχόντων οὐ μόνον τῶν ὀργάνων ἀσφαλείας ἀλλὰ καὶ λοιπῶν ὑπαλλήλων. Γέροντες καὶ μικρὰ παιδιὰ ἐσφάγησαν ἢ ἐροίφθησαν ζῶν[τα εἰς] φρέαρ, νεκροὶ ὑπὲρ τοὺς ἑκατόν. Πλεῖστοι ἀφιχθέντων προσφύγων ἰδίως γέροντες καὶ γραιῖα φέρουσι μῶλωπας πολλοὺς ἐκ κακώσεων, ἄλλοι τραύματα διὰ λόγχης ἢ ὄπλων. Εἴκοσι [.....] τραυματισμένοι δι ὄπλον γκρὰ μετηνέχθησαν εἰς τὰ ἐδῶ νοσοκομεῖα, πλεῖστοι θρηνοῦσι τέκνα ἢ συγγενεῖς ἀπολεσθέντας. Μετὰ συντελεσθεῖς[αν κα]ταστροφὴν Χόντζας συνῆλθεν εἰς κωδωνοστάσιον ἐκκλησίας καὶ ἀνέπε[μψεν] εὐχαριστήριον δέησιν δι ὄλεθρον ἀπίστων. Θέαμα προσφύγων ἀπηλιπισμένων ἀνθρώπων εὐρισκομένων ἀκόμη ὑπὸ ἐντύπωσιν φρίκης |προὐκάλεσε βαθεῖ[αν] συγκίνησιν εἰς ὅλην τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης»¹¹.

Πολὴ ἐνδιαφέρονσα ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς ἔκθεσης τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Σοφούλη. Λέει: «Ὁ Ἐπίσκοπος Φωκ[αίας] ἐμπιστευτικῶς μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὅτι Γεν. Πρόξενος Τουρκίας ὃν ἐπε[σκέφθη] ἐδήλωσεν αὐτῷ ὅτι πιστεύει καὶ παραδέχεται ἀληθῆ τ' ἀφηγούμενα [καὶ τὰ] εὐρίσκει δικαιολογημένα». Τοῦρκοι λέγει ἐκδικοῦνται Μακεδονίαν [καὶ] λαμβάνουσι μέτρον ἀσφαλείας κράτους τῶν διότι Ἑλληνας Τουρκίας [ἐξεγει]ρόμενοι ὑπὸ διδασκάλων καὶ ἱερέων..... κίνδυνον. Ἐπίσκοπος ἐπι[θυμεῖ] μὴ γίνωσι γνωστὰ ἀνωτέρω¹²».

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κυνικὴ εἰλικρίνεια τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Τουρκίας στὴ Θεσσαλονικὴ πὸν συσχετίζει τοὺς διωγμοὺς τοῦ '14 μὲ τὴν ἐπιτυχή Ἑλληνικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1912-13 στὴ Μακεδονία, ἔρχεται, φαινομενικὰ τουλάχιστον, ἡ στάση τῶν τοπικῶν τουρκικῶν ἀρχῶν στὴ Μικρασία. Πραγματικά, ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλά-

τῶν Γιώργου Μαρούδη καὶ Ἄννας Κανδύλη, στὸ βιβλίον τοῦ πρώτου Ἡ Πορεία, Ἀθήνα 1976, σελ. 173-180.

11. Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἀριθμ. Πρωτ. 17100 - Α21 ΑΥΕ/Α/21 β.

12. Αὐτόθι.

δας στη Σμύρνη Κατσαμπέλης σ' ένα εμπιστευτικό τηλεγράφημα¹³ αναφέρει τὴν ἐπίσκεψη ποὺ ἔκανε ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης στὸν «ἀφικνούμενον Ὑπουργὸν Ἐσωτερικῶν τῆς Τουρκίας ὅστις ὡμολόγησεν διωγμοὺς χριστιανῶν προσθέσας ὅτι θέλει δμύληση εἰλικρινῶς· ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἀντίθετος ἐκδιώξεως Χριστιανῶν ἐπιζημίῳ τῷ Κράτει καὶ θὰ πάρῃ αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν ἐνόχων». Ὁ Μητροπολίτης ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ «Ὑπουργὸς εἶναι συντετριμμένος φοβούμενος συνεπείας διωγμῶν. Ἐφάνη ὡς ἀπολογούμενος»¹⁴. Κάλεσε τὸν Μητροπολίτη νὰ πᾶνε μαζί στὴν Παλαιὰ Φώκαια ἀλλὰ τελικὰ πῆγε μόνος του καὶ στὴν ἐπιστροφή, «ὅπὸ τὸ κράτος φαινομενικῆς συγκινήσεως καὶ εἰλικρινείας», καθὼς γράφει τὴν ἴδια μέρα ὁ Χρυσόστομος στὸ Πατριαρχεῖο¹⁵, τοῦ ἐκφράζει ψυχικὴ «συντριβὴ» στὴ θέα τῆς ἐρήμωσης καὶ «πρωτοφανοῦς» καταστροφῆς τῆς Φωκαίας καὶ κατηγορεῖ ὡς ἐνόχους τὸν Καϊμακάμη καὶ τὶς ὅλες τοῦ τόπου ἀρχές.

«Φαινομενικὴ» χαρακτηρίσε ὁ Μητροπολίτης τὴ «συγκίνηση καὶ εἰλικρίνεια» τοῦ Ὑπουργοῦ μὲ μιὰ ὑποψία, φαίνεται, ὅτι μποροῦσε νὰ εἶναι μόνος καὶ μόνος «φαινομενικῆ». Ποῦ νὰ ἤξερε τότε ὅτι, ὡς καλὸς ὑποκριτῆς, μὲ τὶς δυὸ σημασίες τῆς λέξης, τοῦ ἔπαιζε τὴν κωμωδία τῆς συμπόνιας, ἀφοῦ στὶς 14 Μαΐου, δηλαδὴ ἀρκετὲς μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ συνάντησή τους, ὁ ἴδιος ὁ Ὑπουργὸς Ταλαὰτ Βέης εἶχε γράψει στὸ Βαλὴ τῆς Σμύρνης Ραχμὴ ὅτι ὑπάρχει ἀπόλυτη ἀνάγκη οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ καλὸ ἢ μὲ τὸ ζόρι νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἐκτοπιστοῦν στὰ βιλαέτια Ἐρζερούμ καὶ Χαλδαίας, προσθέτοντας ὅτι «οἱ Μουσουλμάνοι μποροῦν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν νὰ μεταχειριστοῦν κάθε εἶδους ἔκτροπα». Τὸ ἀποκαλυπτικὸ αὐτὸ γράμμα δημοσιεύτηκε δυὸ χρόνια ὕστερα στὸ Παρίσι, στὴν ἔγκυρη ἐφημερίδα *Le Temps* (22 Ἰουλίου 1916), καθὼς τὸ ἀναφέρει στὸ βιβλίον του (σελ. 191) γιὰ τὸ Χρυσόστομο ὁ Χρῖστος Σολομωνίδης. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία γιὰ τὴν κενικὴ ἀνελικρίνεια τοῦ Ταλαὰτ καὶ πιὸ γενικὰ γιὰ τὸ ἱστορικὸ γεγονός ὅτι ὁ μὲ κάθε τρόπο ἀφανισμὸς τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία εἶχε προσχεδιαστεῖ ἀπὸ τὴν Ἄνοιξη τοῦ 1914.

Ἀπὸ κατοπινοῦ τηλεγράφημα τοῦ Ἑλληνα Προξένου τῆς Σμύρνης μαθαίνουμε ὅμως καὶ μιὰ τρίτη ἀντίδραση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν: τὴν προσπάθεια γιὰ συγκάλυψη τῶν διωγμῶν. Στὶς 15/29 Ἰουνίου μιὰ ἀποστολὴ ἀπὸ διερμηνεῖς, ξένους

13. 1 Ἰουνίου 1914 (ἡ ἡμερομηνία 1/14 Ἰουνίου εἶναι ἐκδηλα λανθασμένη· κατὰ λάθος ἀναγράφεται 1913), ἀριθμ. Πρωτ. 16774 Α/2.

14. Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον — Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυρίων τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ 1914-1915, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1919, σελ. 170-171.

15. Ἡ Μαύρη Βίβλος τοῦ Πατριαρχείου ἀναφέρει καὶ τοὺς τέσσερις ἱπποτικὸς καὶ φιλέλληνες Γάλλους, σελ. 122.

ἀνταποκριτές, ἓνα Γάλλο ἀρχαιολόγο, πὸν θὰ τὸν ἀναφέρουμε παρακάτω, ἓνα ἱερέα, μὲ συνοδὸ τὸν ἐπιθεωρητὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν Σουκρὴ Βέη, πήγανε νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Παλαιὰ Φώκαια. Ἐκεῖ ἔγινε λογομαχία ἀνάμεσα στὸν ἐπίσημο Τοῦρκο καὶ τὸ Γάλλο ἀρχαιολόγο: ὁ πρῶτος διατεινόταν ὅτι ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἀναχώρησε «ἐκουσίως», ἐνῶ ὁ ἄλλος ἐπιβεβαίωσε «διωγμούς, διαρπαγὰς, λεηλασίας». Καὶ βέβαια ὁ δεύτερος ἔλεγε τὴν ὠμὴ ἀλήθεια, ἀφοῦ στάθηκε ἀντόπτης μάρτυρας τῆς ἐπίθεσης. Μιλᾶμε γιὰ τὸν ἀρχαιολόγο Félix Sartiaux πὸν εἶχε ἀρχίσει ἀνασκαφὲς στὴ Φώκαια τὸ φθινόπωρο τοῦ 1913, μὲ ἐπιχορήγηση μάλιστα τοῦ Δήμου Μασσαλίας.

Καὶ μόλις εἶχε ξαναρχίσει τέλος Μαΐου τοῦ '14 μιὰ καινούρια ἐκστρατεία πὸν σταμάτησε ἀπτότομα ἀπὸ τὰ ἀπροσδόκητα βίαια γεγονότα πὸν τὰ ἔζησε ὥρα μὲ τὴν ὥρα καὶ τὰ διηγήθηκε γεμάτος συμπόνια καὶ ἀγανάκτηση σὲ μιὰ μακροσκελὴ καὶ διεξοδικὴ ἔκθεση μὲ τίτλο *Le Sac de Phocée et l'expulsion des Grecs Ottomans d'Asie Mineure en juin 1914*, πὸν δημοσιεύτηκε στὶς 15 Δεκεμβρίου τῆς ἴδιας χρονιᾶς στὴ γνωστὴ *Revue des Deux Mondes*, ὅπου γέμισε 32 ὀλόκληρες σελίδες. Χρωστάω στὴν καλὴ μας Φωκιανὴ φίλη κυρία Ἄννα Κανδύλη πὸν τὴν εὐχαριστῶ ἀπὸ ἐδῶ, τὴ γνώση καὶ τὸ κείμενο τῆς καυτῆς ἀτῆς μαρτυρίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἄλλων ντοκουμέντων, εἰδικὰ τῶν γραπτῶν τοῦ ἀγαπημένου της ἀδελφοῦ Γιώργου Μαρούδη. Πιστὸς στὴν ὑπόθεση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος, στὸ βιβλίο του «*Asie Mineure Grecque*» πὸν θὰ βγάλει τὸ 1919, θὰ θυμᾶται ἀκόμα τὴ βάρβαρη ἐπίθεση πὸν τὴν εἶδε μὲ τὰ μάτια του 5 χρόνια νωρίτερα καὶ πὸν θὰ τὴν ἀναπαραστήσει μὲ συγκλονιστικὲς εἰκόνες καὶ μακάβριες ἀκόμα λεπτομέρειες¹⁶.

Ὁ Sartiaux ὅμως δὲν περιορίστηκε στὸ ρόλο τοῦ ἀντόπτη μάρτυρα τῆς Φωκιανῆς τραγωδίας: μαζὶ μὲ τρεῖς ἄλλους συμπατριῶτες του, στάθηκε ὁ θαρραλέος προστάτης τῶν πανικόβλητων κατατρεγμένων Ἑλλήνων. Οἱ δύο συνεργάτες του τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς Mancier¹⁷ καὶ Carlier ὡς ἐπίσης ὁ ἀνώτερος ὑπάλληλος Dandria πὸν δούλευε στὴ Φώκαια, ἀφοῦ φτιάξανε μὲ πρόχειρα πανιά τέσσερις γαλλικὲς σημαῖες πὸν στήσανε πάνω στὶς κατοικίες τους, φιλοξενήσανε συνολικὰ περίπου 800 - 900 Χριστιανοὺς πὸν τὰ γαλλικὰ χρώματά τους σώσανε ἀπὸ τὴν μανία τῶν ἐπιδρομέων, ὥσπου νὰ καταφέρουν νὰ μποῦνε στὰ ἑλληνικὰ πλοῖα πὸν

16. Ἐνα φοικιαστικὸ δεῖγμα τῆς ἀντιχριστιανικῆς σφαγῆς ἀναφέρει ὁ Χρ. Σολομωνίδης, Χρυσόστομος Σμύρνης, σελ. 192, ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Sartiaux.

17. Ὁ Mancier πὸν περιποιήθηκε ὅπως μοροῦσε τοὺς τραυματίες θὰ γράφει καὶ δική του ἔκθεση γιὰ τὰ γεγονότα, πὸν θὰ δημοσιευτεῖ στὴν Πατριαρχικὴ Μαύρη Βίβλο (σελ. 53-61) «Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Φωκαίας» (ἐν Φωκαίᾳ τῇ 14 Ἰουνίου 1914). Κατὰ τὴ μαρτυρία του οἱ 4 Γάλλοι προστάτευσαν 700-800 Φωκιανούς.

ἀκούμπησαν στὰ ἑλληνικὰ παράλια Μυτιλήνης, Χίου, Θεσσαλονίκης καὶ Πειραιᾶ τοὺς ἀξιοθρήνητους Φωκιανούς πρόσφυγες.

Ἡ προσωρινὴ ὁμως αὐτῆ σωτήρια μὰ τοπικὴ, προστασία, δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῶν προσφύγων αὐτῶν ἀπ' ὅλη τῆ Μικρὰ Ἀσία ποὺ δὲν καταφέρανε νὰ διαφύγουν στὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγαν σὲ ἄθλια κατάσταση στὴ Σμύρνη καὶ στὰ διάφορα παράλια τῆς Ἰωνίας. Αὐτὸ τὸ ἔργο θὰ τὸ ἀναλάβει στὸ σύνολό του, σὲ μιὰ σταυροφορία πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ντόπιες καὶ ξένες, ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ ἀκαταπόνητος τότε 45 χρόνων Χρυσόστομος μητροπολίτης Σμύρνης. Καὶ χῶρια ἢ συστηματικὴ ἐκοτρατεία, μὲ καθαρὰ πολιτικούς καὶ διπλωματικούς ἀγῶνες ποὺ κάνει ἐπίσης στοὺς ἐκπροσώπους τῶν χριστιανικῶν Ἑυρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ποὺ φεῦ! δὲν δείξανε μιὰν ὑπερβολικὴ εὐαισθησία στὰ παθήματα τῶν Μικρασιατῶν χριστιανῶν¹⁸.

Προκειμένου εἰδικὰ γιὰ τοὺς Φωκιανούς πρόσφυγες, φυσικὸ ἦταν ὁ Μητροπολίτης νὰ προστρέξει πρὸς τὴν ἀρχαία μητρόπολη τῆς Νότιας Γαλλίας. Φυσικὸ γιατί, καθὼς φαίνεται, οἱ ἀνταλλαγὲς ἀνάμεσα στὴ Φώκαια καὶ στὴ Μασσαλία δὲν εἶχαν διακοπεῖ καὶ μετὰ τὸν ἐπίσημο ἐορτασμὸ τοῦ 1899. Τὸ συμπεραίνω ἀπὸ τὴν πρώτη παράγραφο τῆς ἐκκλήσης πρὸς τὸ Δήμαρχο καὶ τοὺς Δημοτικούς Συμβούλους τῆς Μασσαλίας ποὺ τοὺς ἀπευθύνει ἡ «*Démogérondie de Phocée*». Τοὺς ὑπενθυμίζουν ὅτι στὶς 11/24 Δεκεμβρίου τὸ 1908, 6 χρόνια δηλαδὴ νωρίτερα, εἶχαν παρακαλέσει τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο τῆς Μασσαλίας νὰ τοὺς παραχωρηθεῖ μιὰ βοήθεια γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ ἐρειπωμένου Σχολείου τους.

Τὸ ὁμαδικὸ αὐτὸ ἔγγραφο, μὲ ἡμερομηνία τὴν 1/14 Ἰουνίου καὶ τὶς ὑπογραφὲς τῶν 10 δημογερόντων, ἀποτελεῖ χρονολογικὰ τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀνέκδοτες ἐκκλήσεις ποὺ φυλάσσονται στὰ Δημοτικὰ Ἀρχεῖα τῆς πόλης μας¹⁹.

Σήμερα, λένε οἱ δημογέροντες, μὲ τὶς δοκιμασίες ποὺ πέρασε ἡ πόλη τους, πιὸ πολὺ ἀπὸ ποτέ, χρειάζεται τὴν ἀρωγὴ «τῆς ἐνδοξῆς καὶ εὐπορῆς ἀποικίας της» καὶ εἶναι πεπεισμένοι ὅτι δὲν θ' ἀρνηθεῖ αὐτὴ τὴν πράξη «νυίκου ἐλέους». Καὶ βεβαιώνουν γιὰ τὴν «βαθειὰ ἐγγνωμοσύνη ποὺ ὅλοι οἱ Φωκιανοὶ θὰ διαφυλάξουν στὴν καρδιά τους».

18. Ὁ Sartiaux μιλάει γιὰ βουβὸ εὐρωπαϊκὸ τύπο. Ἀναφέρει μόνο τρεῖς δημοσιεύματα: δύο σὲ γαλλικὲς ἐφημερίδες (*Le Temps et L'Homme Libre* — μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ Clémenceau — καὶ σὲ μιὰ βελγικὴ *Le Peuple*).

19 *Archives de la Ville de Marseille, dossier 30 II 99* — στὸν ἴδιο φάκελο ὑπάρχει ἓνα ἐπισκεπτήριο τοῦ docteur Tsatsaronis μὲ διεύθυνση τὸ Magny-Cours-Nièvre καὶ τὶς χειρόγραφες λέξεις (ἀπὸ à Phocée - Asie Mineure). Ὁ Τσατσαρώνης εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς 10 δημογέροντες ποὺ ὑπογράψανε τὴν Ἐκκλήση ποὺ ἀναφέραμε.

de Metropolitan de Smyrne Chrysothomos

Phocée, le 1 Juin 1914.

Vu au Consulat Général de France à Smyrne pour délégation à la signature de Sa Grande-Majesté des Empereurs Constantin, Metropolitan de Smyrne, le 15 Juin 1914. M. Chrysothomos & Charalambos

A Monsieur le Maire
A Messieurs les Conseillers Municipaux de Marseille.

Smyrne
90/21.
DATE 5.6.14
ART 21
Smyrne
M

Monsieur le Maire, Messieurs

Les Membres de la Démocratie de Phocée se permettent de vous rappeler la requête, qu'ils ont adressée au Conseil Municipal de votre ville le 11/24 Décembre 1908, par l'intermédiaire du Consulat Général de France à Smyrne, en vue d'obtenir une subvention pour la reconstruction de son Ecole en ruines.

Les difficultés, les épreuves que notre ville a traversées rendent plus nécessaire que jamais la contribution qu'elle est obligée de demander à son illustre et prospère Colonie.

Elle est convaincue que Marseille ne restera pas insensible à cet appel de sa vieille Métropole, puissante et riche elle aussi dans le passé, mais qui souffre aujourd'hui du besoin et de la pauvreté, et que votre belle cité ne se refusera pas à cette oeuvre de cité filiale.

Tous les Phocéens lui conserveront dans leur coeur une profonde Gratitude et lui en exprimant à l'avance leurs plus vifs remerciements, adressent leurs saluts et leur sympathie.

ARCHIVES DE LA VILLE DE MARSEILLE
propriété publique

Vu au Consulat Général de France à Smyrne pour délégation à la signature de Sa Grande-Majesté des Empereurs Constantin, Metropolitan de Smyrne, le 15 Juin 1914. M. Chrysothomos & Charalambos

Smyrne
91.
5.6.14
Smyrne

Δημοκρίτος Καραχριστιανόπουλος
Κ. Καραχριστιανόπουλος
Κ. Καραχριστιανόπουλος
Κ. Καραχριστιανόπουλος
Κ. Καραχριστιανόπουλος
Κ. Καραχριστιανόπουλος

30. VI. 1914

* Έγκληση των δημογερόντων της Φώκαιας (1-6-1914) προς τὸν Δήμαρχο καὶ τοὺς Δημοτικούς Συμβούλους τῆς Μασσαλίας.

Στὸ Γενικὸ Προξενεῖο τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη, ὅπου ὑποβλήθηκε τὸ ἔγγραφο, εἶχε ἀναγνωρισθεῖ ἐπίσημα στὸ κάτω μέρος τῆς ἐπιστολῆς ὡς γνήσια ἢ σφραγίδα τῆς Κουιότητος πὸν φέρνει τὴν ἰδρυτικὴ χρονολογία τοῦ 1836. Αὐτὸ στίς 5/18 Ἰουνίου. Ἄλλὰ στὸ πάνω μέρος τοῦ γράμματος βλέπουμε καὶ τὴ σφραγίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σμύρνης (μὲ ἰδρυτικὴ χρονολογία τὸ 1910) καὶ δίπλα χειρόγραφη τὴν ὑπογραφή τοῦ «*Métropolitain de Smyrne Chryssostomos*», πὸν ὁ Καγκελλάριος τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου πιστοποίησε ὡς γνήσια, ἀποκαλώντας τὸ Μητροπολίτη μὲ τὸν τίτλο «*Sa Grandeur*». Κ' ἔτσι ὁ Ἱεράρχης κάλυψε, θάλεγα εὐλόγησε, τὸ ὁμαδικὸ διάβημα.

Ἔχουμε τώρα ἓνα δευτέρου ἀτομικὸ πιά διάβημα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δημογέροντες πὸν ὑπογράφηκε τὴν πρώτη ἐκκλήση, ὁ δεύτερος στὸν κατάλογο, ὁ Νίκος Παπαγιάννης πὸν διέφυγε ἀπὸ τὴ Φώκαια στὴ «*Métélin*», δηλαδὴ στὴν πρωτεύουσα τῆς Λέσβου, στέλνει ἀπὸ κεῖ στὸ Δήμαρχο καὶ τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο ἓνα μακροσκελὲς τηλεγράφημα σὲ πολὺ καλὰ γαλλικὰ — γιὰ τὰ λίγα ὀρθογραφικὰ λάθη θὰ εἶναι ὑπεύθυνο τὸ τηλεγραφεῖο τῆς Μυτιλήνης — πὸν φθάνει στὸν προορισμὸ του στίς 17 Ἰουνίου. «Ἐξουσιοδοτημένος, λέει, ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀρχαίας Φώκαιας, ἀπογόνους τῶν ἰδρυτῶν τῆς Μασσαλίας», ἀναφέρει «τίς λεηλασίες, βαναυσότητες, ἐξευτελισμούς, πυρκαϊῆς καὶ σφαγῆς» πὸν ὑπέστη ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐπιδρομεῖς «καὶ ἀκόμη ἀπὸ δημοσίους ὑπαλλήλους τῆς Τουρκικῆς Κυβέρνησης» καὶ ζητάει βοήθεια γιὰ τοὺς ἀπόρους πιά κατατρεγμένους Φωκιανὸς πὸν ἀναγκαστήκανε νὰ προσφύγουνε στὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους ἢ βρῆκαν τὴ σωτηρία τους σὲ σπίτια Γάλλων κατοίκων ἢ ταξιδιωτῶν. Πιστεύοντας οὕτως ἀνθρωπιὰ τῆς Γαλλίας, «δεύτερῆς τους πατρίδας», ἐλπίζουν μιὰ εὐνοϊκὴ ἀπάντηση πὸν παρακαλοῦν νὰ τοὺς μεταβιβαστεῖ μὲσω τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου στὴ Σμύρνη.

Φαίνεται ὅτι ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος δὲν βρῆκε ἀρκετὴ αὐτὴ τὴν ἀπλὴ κάλυψη σὲ τρίτο πρόσωπο τῆς πρώτης ἐκκλήσεως καὶ νὰ πού, στίς 24 Ἰουνίου, στέλνει μιὰ προσωπικὴ ἐκκλήση πὸν φτάνει στίς 2 Ἰουλίου στὸ γραφεῖο τοῦ Δημάρχου τῆς Μασσαλίας. Πρόκειται γιὰ ἓνα μικρὸ συγκλονιστικὸ χειρόγραφο μπιλιετάκι ὅπου φαίνεται ὄλη ἡ ἀγωνία τοῦ καλοῦ Ποιμένα γιὰ τὸ μαρτυρικὸ του ποίμνιο. Μιὰ πὸν εἶναι σύντομο, ἄς τὸ διαβάσουμε στὸ πρωτότυπο μὲ ταυτόχρονη μετάφραση:

A Monsieur le Maire de Marseille
 Στὸν Κύριο Δήμαρχο τῆς Μασσαλίας
En l'absence des habitants de Phocée
 Μιὰ πὸν ἀπουσιάζουν οἱ κάτοικοι τῆς Φώκαιας
C'est moi Pasteur sans brebis

PAROLE ARDENTE ET GÉNÉREUSE
 PLAIDE POUR NOUS, NOUS ESPÉRONS
 EN TOI, NOUS ATTENDONS!

A Monsieur le maire de Marseille

En l'absence des habitants de Phocée,
 c'est moi, pauvre sans brebis, qui vous
 envoie leur plainte qui monte vers
 le ciel. Elle ne peut que vous ~~arriver~~ ;
 vous l'entendrez!

Le métrope de Smyrne et de Phocée
 Chrysothomos.

Smyrne
 le 24 ~~juin~~ 1914

Le préfet de la métropole de Smyrne

ARCHIVES DE LA VILLE DE MARSEILLE
 propriété publique

*Εγκληση του Μητροπολίτη Σμύρνης (24-6-1914) προς τον Δήμαρχο της Μασσαλίας.

Ἐγὼ εἶμαι Ποιμὴν δίχως πρόβατα
Qui vous envoie leur plainte qui monte vers le ciel
 Πὸν σᾶς στέλνει τὴν κραυγὴ τους πὸν ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ
Elle ne peut que vous atteindre
Vous l'entendrez!
 Δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σᾶς ἐγγίσει.
 Θὰ τὴν ἀκούσετε!

Le Métropolitite de Smyrne et de Phocée
Chryssostomos

Τῆς προσωπικῆς αὐτῆς ἔκκλησης προηγεῖται ὁμως ἓνα ἀνώνυμο δακτυλογραφημένο κείμενο μὲ τίτλο *A Marseille!*, ἀπὸ 28 γραμμῆς ἀνίσου μήκους, σὰν στίχους καὶ πὸν ἀποτελεῖ μιὰ ἱκετευτικὴ προσωποποιία τῆς Φώκαιας στὴν κόρη της τὴ Μασσαλία. Προέλευσή του ἡ Μητρόπολη τῆς Σμύρνης καὶ συγγραφέας του κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης. Μεταφράζω τὴν ἀρχή :

Εἶναι ἡ προμήτωρ πὸν τείνει τὰ χέρια της
 Πρὸς ἐσένα, εἶναι ἡ προμήτωρ
 Πὸν σὲ ἱκετεύει
 Ὡ Μασσαλία, ἡ Ἀρχαία Φώκαια
 Δὲν ὑπάρχει πιά! Τὰ γελαστά μας παρᾶλια
 Τὰ πολὺ ὄνομαστὰ εἶναι τώρα ἔρημα, τὰ παιδιὰ της
 Ἐκδιώχθηκαν
 ... Ἀπογυμνωμένα, σκοτωμένα, ἀτιμασμένα
 Τ' ἀδέλφια σου στρέφουν πρὸς σένα τὰ μάτια τους
 Πὸν δὲν μποροῦν πιά νὰ κλάφουν.

Ἡ παράκληση ἐδῶ ἀφορᾷ τὴν «ἠθικὴ βοήθεια», δηλαδὴ τὴν προβολὴ στὸν ἔξω κόσμο τῶν δεινῶν τῆς Φώκαιας:

Ἄραγε, κόρη μου, θὰ ἀφίσεις νὰ περάσουν
 Αὐτὲς οἱ φρικαλεότητες δίχως νὰ προσπαθήσεις νὰ συγκινήσεις
 Τοὺς λαούς, ἀντιλαλώντας τὶς κραυγές μας;

Ἡ Φώκαια ἀναμένει ἀπὸ τὴν ἐγγονή της μιὰ ἀμοιβαία πιστότητα γιατί :

Ἐμεῖς... κρατήσαμε πάντα τὴ
 Περηφάνεια ὅτι εἴμαστε πρόγονοι ἐνὸς μεγάλου λαοῦ
 Ἐμεῖς πὸν θυμόμαστε
 Καὶ μιλούσαμε τὰ βράδνα στὶς βεγγέρες γιὰ
 Τὴ Μασσαλία καὶ τὸ μεγαλεῖο της.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ

A MARSEILLE !

C'EST L'AÏOULE QUI TEND SES BRAS
VERS TOI! C'EST L'AÏOULE QUI
T'IMPLORE!
OH MARSEILLE! LA VIEILLE PROCÈRE
N'EXISTE PLUS! NOTRE RIANT RIVAGE
SI PRÉCIPITÉ EST DESERT, SES FILS ONT
ÉTÉ CHASSÉS!
L'ÏR ET LA POUPRRE NE SORTENT
COMMENANT NE NOUVENT PLUS NOS
BARQUES.
CAISSERAS-TU OH MA FILLE, PASSER
CES HORREURS SANS ESSAYER D'EMOUVOIR
LES PEUPLES PAR L'ÉCHO DE VOS PLAINTES?
DEPOUILLÉS, TUEÉS, SOUILLÉS NOS FILS, TES
FRÈRES TOURNENT VERS TOI LEURS YEUX
QUI NE PEUVENT PLUS PLEURER!
NOUS QUI AVONS TOUJOURS GARDÉ LA
FIERTÉ D'ÊTRE LES ANCÊTRES D'UN GRAND
PEUPLE, NOUS QUI NOUS SOUVENONS
ET QUI PARLIONS À LA VEILLÉE DE
"MASSILIA" ET DE BON GÉNIE,
NOUS T'ADJURONS DE NOUS ACCORDER
TON AÏDE MORALE!
OH MASSILIA, MA FILLE,
LA VIEILLE PROCÈRE TE MONTRE SES
BRAS DESARMÉS! QUE TA

ARCHIVES DE LA VILLE DE MARSEILLE
propriété publique

30 II 99

Ἄνωνυμο δακτυλογραφημένο κείμενο-ἐκκλήση τῆς Φώκαιας πρὸς τὴν «κόρη» τῆς Μασσαλίας.
Συνοδεύει τὴν ἐκκλήση τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης (24-6-1914).

Καὶ ἡ τελευταία ἐπίκληση :

Συνηγόρησε γιὰ μᾶς, σὲ σένα ἐλπίζουμε
Ἐξοχότης, ἀπὸ σένα ἀναμένουμε.

Φαίνεται ὅτι στάλθηκε ἀπὸ τὴ Σμόρνη μιὰ ἀκόμα ἔκκληση στὸ Δῆμο τῆς Μασσαλίας μιὰ «ἰκετήριος γραφή», ὅπως δημοσιεύτηκε σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στὴν Πατριαρχικὴ Μαύρη Βίβλο. Πρόκειται γιὰ ἓνα μακροσκελέστατο πέντε τυπωμένων σελιδῶν²⁰ καὶ πάρα πολὺ ἱστορικὰ ἐμπεριστατωμένο γράμμα, ὅπου ζητεῖται ὄχι ὀλιγκὴ βοήθεια, ἀλλὰ πολιτικὴ ἐπέμβαση τῆς Μασσαλίας ὑπὲρ τῆς Φώκαιας στὴ Γαλλικὴ Κυβέρνηση. Στὴ Μαύρη Βίβλο παρουσιάζεται ὡς ἀνώνυμο κείμενο, μὲ μόνον τὸν τόπο ἀποστολῆς «Ἐκ Σμόρνης». Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πάλι, ὁ Χρυσόστομος τὴν συντάξε, ἀλλὰ τὸ πρωτότυπο δὲν ὑπάρχει στὰ Δημοτικὰ Ἀρχεῖα τῆς Μασσαλίας οὔτε ὑπάρχει τὸ γαλλικὸ κείμενο τοῦ ἀποσπάσματος τῆς ἔκκλησης τοῦ Μητροπολίτη ποὺ ἀναφέρουν οἱ βιβλιογράφοι τοῦ Λοβέροδος²¹ καὶ Σολομωνίδης²².

Στὴν ἀναμονὴ τῶν Φωκαέων, τρεῖς καὶ τέσσερις φορὲς μὲ τόση ἐμπιστοσύνη διατρανωμένη, θὰ δοῦμε τώρα πῶς ἀπάντησε ἡ συγγενὴς τους Μασσαλία.

Ὡς εὐσυνείδητος διοικητικὸς ὑπάλληλος, ὁ Δήμαρχος τῆς Μασσαλίας κ. Eugène Pierre ἀφοῦ ἔλαβε, λέει, τὸ τηλεγράφημα τοῦ Παπαγιάννη μόλις στὶς 19 Ἰουνίου, γράφει στὸ Γενικὸ Πρόξενο τῆς Γαλλίας στὴ Σμόρνη γιὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ περισσό-
ρες πληροφορίες καὶ τὴ γνώμη του.

Μέσα στὸν ἴδιο μῆνα ὁ Δῆμος τῆς Μασσαλίας πρέπει νὰ ψήφισε καὶ μάλιστα πολὺ γρήγορα μιὰ ἐπιχορήγηση ὑπὲρ τῶν Φωκαέων, λέω πρέπει, γιὰτὶ ἀπὸ τὸν 20ό τόμο τῶν Συνεδριάσεων τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ποὺ συμβουλευτήκα, λείπουν ἐντελῶς τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδρίασης ποὺ ἀρόθηκε ἡ ἀπόφαση, ἀλλὰ ἔχουμε μιὰ ἀπόδειξη ὅτι ἀρόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ μῆνα γιὰτὶ, στὶς 3 Ἰουλίου, ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴ Μασσαλία στέλνει ἓνα εὐχαριστήριον γράμμα στὸν Δήμαρχο καὶ τοῦ μεταβιβάζει ἓνα ἐπίσης εὐχαριστήριον τηλεγράφημα τοῦ Ἑλληνα Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ Γεωργίου Στρέιτ, τηλεγράφημα μὲ ἡμερομηνία 21 Ἰουνίου καὶ ποὺ ἐξαίρει «τὴν γενναϊὸδωρη (généreuse) προσφορὰ ὑπὲρ τῶν θυμάτων»!²³.

20. Μαύρη Βίβλος, σελ. 171-176.

21. Σελ. 165-166.

22. Σελ. 195.

23. Archives Communales Tome 33, Divers 496, καὶ Tome 53 des Archives Communales, Délibérations du Conseil Municipal (Séance du 21 juillet 1914, pages 116-117). Ὁ Δήμαρχος ὑπεθυμίζει ὅτι κατὰ σύμπτωση στὰ πρόσφατα ἔργα κατεδάφισης τῆς συνοικίας τῆς Bourse (Ἐμπορικὸ Ἐπιμελητήριον), ἀνακαλύφθηκε ἓνα τεῖχος Φωκιανῆς ἐποχῆς καὶ ὡς συμβολικὴ πράξη παρακαλεῖ τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο νὰ ψηφίσῃ ἓνα κονδύλι γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἀνασκαφῶν. (Εἶναι γνω-

Νομίζω ότι το επίθετο «γενναϊόδωρη» δεν αποτελεί μιὰ ἐθιμοτυπική ὑπερβολή, γιατί στήν Αὐτοβιογραφία του²⁴ ὁ ἰατρός Σάββας Γεωργιάδης, πού ἦταν τότε στή Μασσαλία, μᾶς πληροφορεῖ ότι ἀποφασίστηκε ἀπό τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο τῆς Μασσαλίας νὰ σταλοῦν πέντε χιλιάδες φράγκα, δηλαδή σημαντικὸ ποσὸ γιὰ τὴν ἐποχή²⁵, στὸν Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο «ὅπως τὰ διανείμῃ εἰς τοὺς καταφυγόντας εἰς Σμύρνην Φωκαεῖς»²⁶. Ἡ πληροφορία γιὰ τὶς 5 χιλιάδες ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὴ μνεία τῆς δημοσιογραφικῆς ἐκστρατείας πού ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Γεωργιάδης ἐπὶ τόπου, δημοσιεύοντας ἄρθρα στήν τοπικὴ ἐφημερίδα *LE PETIT MARSEILLAIS*²⁷ γιὰ τὶς «βαρβαρότητες» πού ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ἐπέτρεψε νὰ διαπράξουν οἱ «μπασιμπαζοῦκοι», ἄρθρα πού συγκίνησαν, λέει, τοὺς Μασσαλιῶτες. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια αὐτὰ τὰ ἄρθρα νὰ ἐνίσχυσαν τὶς ἐκκλήσεις ἀπὸ Σμύρνη καὶ Μυτιλήνη πού πῆγαν κατ' ἐθεῖαν στὸ Δῆμο τῆς Μασσαλίας καὶ πού δὲν τὶς ἀναφέρει ὁ Φωκαεὺς γιατρός.

Μᾶς λέει ἀκόμα κάτι πού δίνει ἓνα πιὸ κοινωνικὸ καὶ πιὸ λαϊκὸ χαρακτήρα στήν ἔμπρακτη συγκίνηση καὶ συμπαράσταση τοῦ πληθυσμοῦ στὰ δεινὰ τῆς Φώκαιας. Σ' ὅλες τὶς κεντρικὲς τράπεζες τῆς Μασσαλίας, γράφει, εἶχαν τοποθετηθεῖ «κουτῖα πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν προορισμένων νὰ σταλῶσιν κατόπιν ὅπου δεῖ»²⁸. Ἡ τοποθέτηση αὐτῶν τῶν κουτιῶν πρέπει νὰ ἔχει σχέση μὲ μιὰ δευτέρη ἀνεπίσημη, ἀλλὰ πανμασσαλιωτικὴ πρωτοβουλία ὑπὲρ τῆς Φώκαιας πού τὴν ἀνάγγειλε ὁ ἴδιος ὁ Δήμαρχος στὸ ἴδιο γράμμα του ἀπὸ τὶς 6 Ἰουλίου στὸν Ἑλληνα Γενικὸ Πρόξενο στή Μασσαλία. Γράφει ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Μασσαλίας γιὰ τὴ Φώκαια δὲν σταματᾷ στή βοήθεια τοῦ Δήμου: θὰ γίνῃ ἓνας δημόσιος ἔρανος πού τὸν ὀργανώνει *Le Comité du Vieux Marseille* (Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Παλαιᾶς Μασσαλίας).

Ἀπ' αὐτὴ τὴν Ἐπιτροπὴ, πού ιδρύθηκε τὸ 1912 καὶ συνεχίζει καὶ σήμερα τὶς λαμπρὲς δραστηριότητές της, εἶχα τὴν ἐλπίδα νὰ πάρω πληροφορίες γιὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐράνου. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ γραπτὰ ἀχνάρια ἀπὸ τὴν

στὸ ὅτι στήν ἴδια περιοχὴ συστηματικὲς ἀνασκαφές, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1970, ἐμπλουτίσανε αἰσθητὰ τὰ ἀπομεινάρια τῆς Ἀρχαίας Μασσαλίας καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1993, δίπλα στὸ Δημαρχεῖο τῆς πόλης, στὸ Παλιὸ Λιμάνι, ἤρθε στήν ἐπιφάνεια τὸ θεαματικὸ ναυάγιο ἑνὸς ἑλληνικοῦ πλοίου τοῦ ἔκτου αἰῶνα π.Χ.).

24. Ἡ βιογραφία μου, σελ. 78.

25. 84.700 σημερινὰ φράγκα.

26. Αὐτόθι.

27. Δυστυχῶς ἡ φθορὰ τῆς συλλογῆς τῆς Μασσαλιώτικης ἐφημερίδας πού βρίσκεται στή Δημοτικὴ βιβλιοθήκη τῆς Μασσαλίας εἶναι τέτοια πού δὲν ἐπιτρέπει στὸν ἐνδιαφερόμενο νὰ κάνει τὴ σχετικὴ ἔρευνα.

28. Αὐτόθι.

ώραία πρωτοβουλία πὸν πῆρε στὶς 10 Ἰουλίου τοῦ 1914 γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν θυμάτων τοῦ διωγμοῦ, γιὰτὶ στὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθὼς μὲ πληροφορήσαν οἱ σημερινοὶ τῆς ὑπεύθυνου, ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμούς, χάθηκε δλόκληρο τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς²⁹. Ἄν δὲν γελάστηκε ἡ μνήμη τοῦ Σπυρίδωνα Λοβέρδου, πὸν ἡ βιογραφία τοῦ Μητροπολίτη βγῆκε 15 χρόνια μετὰ τὰ γεγονότα, ἴσως ἐκτὸς ἀπὸ χρηματικὴ νὰ γίνηκε καὶ ὕλικὴ βοήθεια, ἀφοῦ ἀναφέρει ἀποστολὴ εἰδῶν ρουχισμοῦ καὶ τροφίμων³⁰. Ἄν πραγματοποιήθηκε, θάταν ὀπωσδήποτε ἀποτέλεσμα τῆς ἐκκλήσης τοῦ *Comité du Vieux Marseille*.

Ἄν προσθέσουμε μιὰ συμπαθητικὴ ἐκδήλωση ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἀπογνωμένους Φωκαεῖς ἐκ μέρους τοῦ Μαρσεγιέζικου κοινοῦ: μὲ μιὰ προτροπὴ τοῦ Δήμου πὸν μᾶς τὴν μαθαίνει ἡ Πατριαρχικὴ Μαύρη Βίβλος, ἕνα βράδυ ὄλα τὰ θέατρα καὶ Κέντρα Ψυχαγωγίας τῆς Μασσαλίας διαθέσανε τὶς εἰσπράξεις τῶν παραστάσεών τους ὡς συμβολὴ στὴν ἀποκατάσταση τῶν Φωκαέων. Ὅσο γιὰ τὴ χρηματικὴ Δημοτικὴ βοήθεια, στὴν ἴδια Μαύρη Βίβλο, ἀνεβάζεται στὶς 20.000 γαλλικὰ φράγκα πὸν στάλθηκαν «τηλεγραφικῶς»: φαίνεται κι ἐδῶ, 6 χρόνια μετὰ τὰ γεγονότα, ὅτι ἡ μνήμη ἔπαιξε μεγεθυντικὸ ρόλο. Ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὴν Πατριαρχικὴ Μαύρη Βίβλο, στὸ πολιτικὸ μέρος τῆς ἐκκλήσης, ἡ Δημορχία τῆς Μασσαλίας ἀνέλαβε πρόθυμα νὰ ἐνεργήσει σχετικὰ στὴ Γαλλικὴ Κυβέρνηση.

Ἄλλὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ '14 τὰ ἱστορικὰ περιθώρια στενεύουν ἐπικίνδυνα στὴ Γαλλία: καὶ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, μὲλις ἔγινε ἡ δολοφονία τοῦ μοιραίου Σεράγεβο καὶ πλησιάζει ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Ὁ Σάββας Γεωργιάδης μᾶς λέει³¹ ὅτι δὲν

29. Εὐτυχῶς ἡ πρόσφατη ἔρευνα τῆς κυρίας Φωτεινῆς Κωνσταντοπούλου σὲ ἄλλο Ἀρχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (Α 2162) ἀνακάλυψε ἀπόκομμα μιᾶς προφανῶς τοπικῆς ἐφημερίδας τῆς Μασσαλίας, δίχως ὅμως ἡμερομηνία, μὲ τίτλο *La Déesse de Phocée*, ὅπου, μετὰ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Δημάρχου τῆς Μασσαλίας *E. Pierre* στὸν Ἕλληνα Πρόξενο στὶς 16 Ἰουλίου 1914, δημοσιεύεται ἡ θερμὴ ἐκκλήση τῆς («Ἐπιτροπῆς τῆς Παλαιᾶς Μασσαλίας») μὲ τὸν κατάλογο τῶν γραφείων καὶ ὀργανισμῶν τῆς πόλης—ἐφημερίδες, τράπεζες, ταμεῖα—, ὅπου μποροῦν οἱ Μασσαλιῶτες νὰ καταθέσουν τὴ συνδρομὴ τους ὑπὲρ τῆς Φώκαιας.

30. Λοβέρδος («Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος», σελ. 166: «Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεχθῆ τοιαύτην κηλίδωσιν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῆς ἡ ἔνδοξος θυγάτηρ Μασσαλία καὶ νὰ ἴδῃ ἀδιαφόρως διαγραφομένην ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὴν τριῶν χιλιετηρίδων ἱστορικὸν βίον ἀριθμοῦσαν μητρόπολιν Φώκαιαν καὶ τοὺς εὐσεβεῖς Φωκαεῖς, ἀπογόνους τῶν παλαιῶν οἰκιστῶν τῆς, ἀντικαθισταμένους ἀπὸ ἀγρίους γιουρούκους, πομάκους, βασιβουζούκους καὶ ζεϊμπέκας»). Συνεχίζοντας ὁ Λοβέρδος προσθέτει: «Περιγράφει μετὰ τοῦτο τὰς γενομένας εἰς τὴν πόλιν καταστροφὰς μὲ κατάλογον τῶν νεκρῶν καταλήγων: «*Les Turcs ont passé là, tout est ruine et deuil*»). Ὅτε ἡ κατάληξη μὲ τὸν πασίγνωστο στίχο τοῦ Οὐγκῶ γιὰ τὴ σφαγὴ τῆς Χίου, δὲν ἄφησε τὸ παραμικρὸ ἴχνος στὰ γραπτὰ πὸν διαθέτει τὸ Δημοτικὸ Ἀρχεῖο τῆς Μασσαλίας.

31. Αὐτόθι.

προλάβανε νὰ φθάσουν ἔγκαιρα στὴ Φώκαια τὰ ποσὰ ποὺ συγκεντρώθηκαν στὰ κουτιά τῶν Τραπεζῶν: μετὰ τὸν πόλεμο, δηλαδή τὸ 1919, τοῦ τὰ παρέδωσε ἡ Δημαρχία καὶ σὰν ἐπέστρεψε στὴν ἐρειπωμένη Φώκαια μὲ τὴ σειρά του τὰ παρέδωσε στὸ Μητροπολίτη ποὺ τὰ διέθεσε γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Ἁγίας Εἰρήνης³², μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Φώκαιας, ποὺ εἶχε καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τοῦ 1914. Ἔτσι ὁ ὀβολὸς τῶν Μασσαλιωτῶν συνέβαλε στὴν ἐπιβίωση, φεῦ! γιὰ ἐλάχιστα χρόνια — '18-'22— τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν ταλαιπωρημένων χριστιανῶν τῆς Φώκαιας.

Ἄλλὰ δὲν σταματάει ἐδῶ ἡ μικρὴ μας ἱστορία τῶν φιλικῶν ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα στὴ Φωκιανὴ Μασσαλία καὶ τοὺς δυστυχισμένους ἀπογόνους τῆς πνευματικῆς της μητέρας.

Προχωρώντας στὴν ἔρευνα τῆς ἐπίσημης ἀλληλογραφίας τοῦ τότε Δημάρχου τῆς πόλης μας, μέτρησα ἴσαμε 9 εὐχαριστήρια γράμματα ποὺ, ἀνάμεσα 23 Ἰουνίου καὶ 18 Αὐγούστου, ὅποταν εἶχε ἀρχίσει ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, ἔστειλε σὲ πλούσιους ἢ λιγότερο πλούσιους Ἕλληνες τῆς Μασσαλίας ποὺ προσέφεραν πολλές φορὲς γενναῖα ποσά, ἴσαμε 10.000 φράγκων, στὸ ταμεῖο τῶν φτωχῶν τῆς πόλης. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Δ. Ζαρίφης ποὺ «μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ γάμου τῆς ἀνηψιάς του Ἑλένης-Ἐλγας μὲ τὸν Λεωνίδα Κανδύλη Ἀργέντη» στέλνει ἕνα τσὲκ 5.000 φράγκων «γιὰ διανομὴ δελτίων φωμοῦ καὶ σούπας στοὺς ἀπόρους³³», ἀκολουθοῦν ὁ Π. Γ. Ζαφειρόπουλος, ὁ Β. Φωκᾶς, πάλι στὶς 10 Αὐγούστου ὁ Ζαρίφης γιὰ 10.000 φράγκα, μιὰ χήρα Καρίδη, καὶ ἄλλοι.

Οἱ χειρονομίες αὐτὲς ποὺ ἦταν μιὰ ἐκδήλωση ἀλληλεγγύης ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μασσαλίας στὴ θετὴ —ἐμπόλεμη πιὰ— πόλη τους, ἀποτελοῦσαν ταυτόχρονα κάτι σὰν ἕνα εὐχαριστῶ καὶ μιὰ θερμὴ ἀνταπόδοση γιὰ τὴν πρόσφατη πρόθυμη συμπαράσταση τῆς πόλης στοὺς καταδιωκόμενους Ἴωνες συμπατριῶτες τους.

Τὸ εἶπαμε στὴν ἀρχή: οἰκογενειακὴ ἢ ὑπόθεση. Κι αὐτὸ μᾶς θυμίζει τὴ χαριτωμένη παραμυθία παραδόση γιὰ τὴν ἴδρωση τῆς Μασσαλίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀναπαράσταση ὁ γιατρός μας Γεωργιάδης θαύμασε τὸ 1899 στὴν προκουμαία τοῦ Παλιοῦ Λιμανιοῦ³⁴. Ξεκίνησε, λένε, μ' ἕνα γάμο, τὸ γάμο τοῦ μόλις φτασμένου ἐκεῖ Φωκιαέως

32. Οἱ Φωκιανοὶ πρόσφυγες ποὺ κατοικοῦν στὴν παραλία τῆς Ἀναβύσσου, ἀπὸ τὸ τελειωτικὸ ξεροζίωμα τοῦ 1922, πῆραν μαζί τους μιὰν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν περφεύρουν σὲ λιτανεῖα κάθε χρόνο στὴν γιορτὴ τῆς Ἁγίας (5 Μαΐου). Στὶς 5 Μαΐου φέτος (1993) καλεσμένος στὴν τελετὴ ἦλθε ὁ τωρινὸς Τοῦρκος δήμαρχος τῆς Φώκαιας μαζί μὲ μιὰ ἀντιπροσωπεῖα τῶν κατοίκων.

33. Archives... τόμος 34 Divers, σελ. 17, 23 juillet 1914.

34. Ἡ βιογραφία μου — Ἐορταὶ Μασσαλίας, σελ. 70. Μιὰ εἰκόνα τοῦ ἰδρυτικοῦ αὐτοῦ γάμου

Πρώτη μὲ τὴ Γύπτι, θυγατέρα τοῦ ντόπιου Γαλάτη βασιλιᾶ Νάν, ποὺ προτίμησε τὸν ξένο —πρέπει νὰ ἦταν ὠραῖος ἄνδρας— ἀπ' ὅλους τοὺς ντόπιους ὑποψήφιους γαμπρούς. Δύο δρόμοι³⁵ τῆς σημερινῆς πολιτείας μᾶς ὑπενθυμίζουν τὸ ἰδρυτικὸ ἐκεῖνο συμβολικὸ ἀντρογόνο. Κατὰ ὠραία σύμπτωση, ἡ σκηνὴ ὄπου, ἐδῶ καὶ χρόνια, ἀνεβάζοντας καὶ ἀρχαίους καὶ συγχρόνους συγγραφεῖς, κάνει μιὰ ἐξαιρετικὴ θεατρικὴ δημιουργία —καὶ καιρὸς θὰ ἦταν ἐπιτέλους νὰ τὴν χειροκοπήσουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι— τὸ Ἑλληνογαλλικὸ ἀντρογόνο: ἡ λαμπρὴ Γαλλίδα ἠθοποιὸς καὶ σκηνοθέτρια Françoise Chatôt καὶ ὁ ἐμπνευσμένος θιασάρχης Ἀντώνης Βουγιούκας, ἡ σκηνὴ αὐτὴ λέγεται *Théâtre Gyptis*.

Τὸν πνευματικὸ γάμο μὲ τὸν ὁποῖον, πρὶν ἀπὸ σχεδὸν 26 αἰῶνες, ὁ θεὸς τῶν Ἑλλήνων, εἰδικὰ ἡ Ἐφεσσία Ἀρτεμις καὶ ὁ Δελφινὸς Ἰωνας Ἀπόλλωνας, συνέζησε τὸν Ἑλληνισμὸ μὲ τὴν Προβηγκία ἀποδείχθηκε ὅτι οὔτε οἱ ἄνθρωποι οὔτε ὁ χρόνος δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν χωρίσουν. Ἄς εὐχηθοῦμε νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ φέρει παρόμοιους καρποὺς ἀλληλεγγύης, συνεργασίας καὶ ἀδελφοσύνης εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

R É S U M É

Marseille aux côtés de Phocée persécutée en juin 1914

Au cours des siècles et jusqu'à nos jours, la conscience marseillaise a maintes fois affirmé la fierté de son ascendance phocéenne. Ainsi, au 18e siècle, le voyageur Pierre-Augustin guys, se rendant à Smyrne et saluant au passage, de son bateau, avec un respect filial, le «berceau» de sa ville natale.. En 1899, un habitant grec de la cité fondatrice d'Ionie, le Dr. Georgiades, est convié aux fêtes du 250e anniversaire au cours desquelles lui est décerné le titre de Citoyen de Marseille. Forts de cette fidélité, les Phocéens de 1914 vont y recourir à l'heure de la persécution et du malheur. C'est en effet dans le cadre de la toute première campagne, amorcée au printemps de cette année-là, d'éradication systématique de l'élément chrétien en Asie Mineure, qu'en juin 1914, leur ville fut brutalement attaquée, saccagée et incendiée en 24 heures par des assaillants turcs qui n'épargnèrent pas plus les personnes que leurs biens, faisant des morts et des

στολιζει τὸ δῖπλωμα τοῦ ἐπίτιμου πολίτη τῆς Μασσαλίας ποὺ παραχωρήθηκε τὸ 1899 στὸν γιατρὸ ὡς ἐκπρόσωπο τῆς Φώκαιας. (Ἀρχεῖο τῆς Ἐνωσης Σμυρναίων).

35. Ὑπάρχει καὶ μιὰ πλατεῖα μὲ τὸ ὄνομα Protis ὄπου, κατὰ ἐμπνευσμένη σύμπτωση, κατοικεῖ σήμερα ὁ Δήμαρχος τῆς πολιτείας καθηγητῆς Robert Vigouroux.

blesés. Les dirigeants de la cité anéantie, soutenus et inspirés par leur chef religieux, futur martyr de 1922, le Métropolitite de Smyrne Mgr. Chrysostome, adressèrent alors de pressants appels de détresse à la Mairie de la fille spirituelle de Phocée (Documents inédits conservés aux Archives Communales de la Ville de Marseille). Le Conseil Municipal qui subventionnait là-bas depuis 1913 une mission archéologique dont les membres sauvèrent du carnage, les accueillant sous leurs toits, quelque 900 Grecs terrifiés, vota alors une somme de 5000 francs, à titre de secours d'extrême urgence, en faveur des réfugiés de Phocée. Parallèlement et dans le même esprit, le Comité du Vieux Marseille lança une souscription publique confiée à la générosité de la population marseillaise. Ainsi, à l'heure de l'épreuve, s'affirmèrent à nouveau les liens de solidarité et d'affection en quelque sorte familiale, inaugurés vers l'an 600 av. J.C. par le mariage symbolique de Protis et de Gyptis.